

KESKUSTELUA

KARI TARKIAINEN

Siunattu paperi! Ja kirottu!

Arkistolaitoksen pääjohtaja Kari Tarkiainen ja tietohallintojohtaja Martti Favorin kommentoivat professori Ohto Mannisen pääkirjoitusta, joka käsitteli tutkimusaineiston säilyttämisen ongelmia.

■ Eroava Historiallisen Aikakauskirjan päätoimittaja, professori *Ohto Manninen* on joutsenlaulunaan kehitellyt aikakauskirjan johtavassa artikkelissa (2/2000) ajatuksia paperipohjaisen tiedon siunauksellisuudesta ja sähköisen kelvottomuudesta. Arvatenkin kesähelteessä kypsynyt kirjoitus toistaa monien historiantutkijoiden ja suuren yleisön harhaluuloja asioista, jotka eivät ole niin yksiselitteisiä kuin kirjoittaja luulee. Onpa joukkoon pujahtanut muutama asiavirhekin, jonka korjaaminen on paikallaan.

Nykyinen arkistojattelu – katso esimerkiksi formulointeja uusimmassa eli vuoden 1994 arkistolaissa – ei tee eroa eri informaationkantajien välillä. Tieto on tietoa, olipa se sitten savitaulussa, papyroksella, paperilla, mikrofilmillä, sähköisellä välineellä tai audiovisuaalisella tallenteella. Tärkeää on, että tämä tieto on mahdollisimman todistusvoimaista ja aitoa, ja siksi arkistojäilytetään ja järjestetään *provenienssi*-periaatteen mukaisesti, hajottamatta ja sotkematta niitä millään tavalla. Arkistojäilytetään

voida käyttää juuri kuten hallinto on niitä aikaisemmin käyttänyt, alkuperäisiä haku-
teitä noudattaen.

Arkistojäilymisessä on kuitenkin olemassa informaationkantajista johtuvia eroja. Kuten Ohto Manninen kirjoittaa, paperi säilyy yleensä suotuisissa olosuhteissa, ellei sitä nimenomaan hävitetä. ATK-tallenteen tietosisältö sen sijaan menetetään, ellei sitä nimenomaan säilytetä. Tämä onkin ainoa – mutta tärkeä – säilytysjärjestelmien välinen periaatteellinen ero.

Sähköinen asiainkäsittely on luonut kohta kolmenkymmenen vuoden ajan omia arkistojäilyjoita, joita niitäkin pitää – säilytysvälineiden ja ohjelmien alituisesta uusiutumisesta huolimatta – yrittää säilyttää, muuten historiantutkijoita kohtaa aikamme kohdalla musta aukko. Menetelminä ovat yksityisten sarjojen tulostaminen paperille tai mikrofilmille tai tiedostojen säilyttäminen elektronisina mutta laite- ja ohjelmistoriippumattomassa muodossa. Kaikkiin näihin uusiin muotoihin siirtäminen merkitsee sähköiselle aineistolle suurta murrosta, mutta muutaakaan tietä ei juuri ole olemassa. Monilla tiedostoilla ei ole muuta kuin vähäistä arvoa muussa muodossa kuin sähköisinä, koska niiden tietosisältö on tarkoitutettu käytettäväksi juuri sellaisena.

Optiseen kuvaan perustuvia sähköisiä tietokantoja ei tämänhetkisen tekniikan avulla voida luultavasti säilyttää pysyvästi tai edes pitkäaikaisesti. Kysymys on niiden osalta ohjelmisto- ja laitesidonnaisista talletuksista. Kaikkein pahimpia säilytettäviä ovat multimediatuotteet ja hypertekstit, mutta katoavaisuuden laki koskee ankarana myös kaikkea digitoitua ja skannaamis-

ta, joka on nähtävä tiedon levittämisen eikä säilyttämisen välineenä. Skannaaminen ei ole kuten Ohto Manninen luulee mikään ”erinomainen varmuus- ja käyttökopion hankkimistapa”, päinvastoin. Tuntuu siltä, että digitoinnin ystävät ja verkkoihin asetettujen kuvatietokantojen tekijät eivät ymmärrä tekevänsä Sisyfoksen työtä, jota on koko ajan tehtävä uudelleen, koska jälki ei säily.

Välttämätön seulonta

Erityisesti Ohto Manninen on kuitenkin reipäsiyt vaatteensa arkistolaitoksen seulontaperiaatteiden johdosta, mitä paperipohjaisiin arkistoihin tulee. Tällöin hän on erityisen väärässä sanoessaan seulonnan tapahtuvan arkistolaitoksen eri yksiköissä: *arkistolaitos ei viranomaisarkistojen osalta enää seulo yksikköihinsä tullutta tavaraa*. Arkistoaineiston supistaminen tapahtuu nykyään ennen kuin arkistot kirjataan vastaanotetuiksi ja annetaan tutkijoiden käytettäväksi. Suomessa ei ole – kuten muualla – mitään ns. väliarkistojä, joissa aineisto kypsyisi jaoiteltavaksi päätearkistoleveransseihin tai paperimyllyjen kitaan. Poikkeuksena ovat yksityisarkistot, joista arkistolaitos luovuttajan luvalla poistaa kaksoiskappaleita ja muuta rutiiniaineistoa. Eikä arkistoissa koskaan jätettäne kansioita seulonnan jälkeen puoliyhjiksi, kuten kirjoittaja sanoo.

Ohto Manninen on kritiikissään konkreettisin kirjoittaessaan kolmesta aineistoryhmästä: koulujen arvostelukirjoista ja muusta tärkeästä materiaalista, ulkoasiainministeriön arkistossa säilytettävistä Suomeen sota-aikana tulneiden ulkomaalaisten henkilötiedoista ja Sota-arkistossa säilytetävästä puolustusministeriön tiliarkistosta. Kaikissa näissä tapauksissa olisi arkistolaitoksen aloitteesta tapahtunut tutkimukselle tuhoisaa seulontaa.

Ensimmäisen ryhmän kohdalla ei ainaakaan Valtionarkiston noin 15:sta kouluja koskevasta seulontapäätöksestä ole löydetävissä mitään tapausta, jossa koulujen keskeisiä asiakirjoja olisi määrätty hävitettäväksi, vieläpä niin vanhalta ajalta kuin 1800-luvulta. Tässä suhteessa arkistolaitos tuntee omatuntonsa todella puhtaaksi. Toinen asia

on tietysti, miten arkistonmuodostajat ovat noudattaneet päätöksiä.

Ulkoasiainministeriön arkistoa koskeva Mannisen huomautus taas pohjautuu konkreettiseen päätökseen, Valtionarkiston kirjeeseen 6.5.1957 ja sitä myöhemmin täydentävään 7.12.1977 päivättyyn kirjeeseen. Niillä Valtionarkisto suostui UM:n pyytämiin passiarkistojen tehostettuihin seulontoihin. Asiantuntijaryhmä, jonka auktoriteetti vaikuttaa murskaavalta – sisäasiainministeriön ulkomaalaistoimiston päällikkö, hallitussihteeri *Aarne Kovero*, Uudenmaan lääninhallituksen passiasiaain esittelijä *Ice Swahn*, tilastollisen päätoimiston osastonjohtaja *Aarre Tunkelo* sekä professorit *Eino Jutikkala* ja *Heikki Waris*. Erääseen asiakirjaan on merkitty professori Jutikkalan kanta. Merkintä on seuraava: *Jutikkala? Selvä juttu!*

Vakavin Ohto Mannisen syytöksistä on, että Sota-arkistossa on jo kauan sitten hävitetty tutkimukselle äärettömän tärkeää puolustusministeriön tiliarkistoa. Tämänkin asian kulku on mutkikas, mutta päätapahuma lienee se, että Valtionarkisto lievensi 28.6.1955 valtioneuvoston tekemää tilitositteiden yleistä hävittämispäätöstä (9.6.1955/309) niin, että puolustuslaitoksen tileistä säilytettiin 1. kaikki tositteet vuodelta 1920 ja sitä varhaisemmalta ajalta, 2. vuoden 1939 viimeisen ja vuoden 1940 ensimmäisen neljänneksen tositteet (talvisodan aineisto siksi, että joukot tuolloin hankkivat runsaasti varusteita virkatien ohi) sekä 3. kaikki Itä-Karjalan sotilashallintoesikunnan arkistoon kuuluvat tositteet niiden historiallisen arvon vuoksi. Arkistoasiain supistamiskomitea, joka tämänkin asian käsitteli, katsoi, että sotavuosien 1939–45 tilitositteita oli paljon ja että ne sisälsivät tietoja, jotka oli saatavissa muista asiakirjoista. Historian asiantuntijana päätöksiin vaikutti silloinen tohtori *Vilho Niitemaa*.

Tutkijoiden on yleensä perin vaikea kä-

sittää, että emme voi säilyttää kaikkea tietoa, josta ehkä voisi tehdä tutkimusta. Tutkijoiden ei tarvitse ottaa kritiikissään huomioon painavia taloudellisia syitä. Arkistolaitos ja valtionapuarkistomme säilyttävät noin 125 000 hyllymetrin paperivuorta noin 90 miljoonan markan vuosittaisella kokonaiskustannuksella, mikä jo huimaa veronmaksajan päätä. Mutta tähän pitää vielä lisätä, että tämä paperivuori on suurelta osalta se jäännös, joka on jäänyt jäljelle 85 prosenttisen seulonnan tuloksena ja että ”tootalaisen historian” säilyttäminen olisi maksanut huimasti paljon enemmän.

Ohto Mannisen vuorosana on kuitenkin sikäli poikkeava tutkijain yleisestä näkökulmasta, että vaikka se vastustaa paperiarkistojen seulontaa, se antaa sähköisten arkistojen mennä minne ne sitten menevät. Sitä voisi puolustaa, jos tärkeitä paperiarkistoja syntyisi entiseen tapaan edelleen. Kun kaikki on kuitenkin menossa sähköiseksi, on se vaarallista luettavaa. Vedenpaisumus minun sukupolveni jälkeen on sen sanoma.

MARTTI FAVORIN

Seulontamoraali ja virkamiesmoraali

Tietohallintojohtaja Martti Favorin kommentoi professori Ohto Mannisen pääkirjoitusta, joka käsitteli tutkimusaineiston säilyttämisen ongelmia (HAik 2/2000).

■ Päätoimittajan kirjoitus *Siunattu paperi* kosketti allekirjoittanutta sekä henkilökohtaisesti että virkamiehenä – monia virheitä tehneenä arkistomiehenä. Kuvatkoon ristiiriitaa tapaus vuodelta 1976. Olin Suomen pääkonsulaatissa Frankfurt am Mainissa. Minut johdatettiin kellariin, jossa oli kaksi valtavaa puulaatikkoa, ja kysyttiin, mitä laatikoissa oleville asiakirjoille pitäisi tehdä. Vastasin: Kun kysytte nyt, neuvon poltta-

maan. Jos tulisimme tänne sadan vuoden kuluttua, vastaisin: ”Tämähän on kultakivos.” Kultakaivoksen siirtäminen Helsinkiin, järjestäminen, luettelointi ja sijoittaminen arkistoon olisi aiheuttanut sellaisia kuluja, joita Ohto Manninen ei osaa kuvitellaan.

Teoreettisesti olen jo vuosia sitten päätenyt periaatteeseen, että kaikki asiakirjat ovat arvokkaita, jolloin seulonnan peruste on pelkästään ulkoinen pakko eli resurssien niukkuus. Yksittäisen virkamiehen on kuitenkin vaikea perustella resurssitarvettaan, jos valtionarkisto – entinen kansallisarkisto – on päätöksellään luokitellut jotkin arkistot tai asiakirjaryhmät seulottaviksi eli poistettaviksi julkisen resurssoinnin piiristä. Helpointa on noudattaa seulontapäätöstä. Tällä perusteella olen tehnyt historiantutkijan kannalta suuriakin virheitä, vaikka olisin toiminut muualla tehtyjen päätösten mukaisesti oikein. Tähän ryhmään kuuluu Mannisen mainitsemien vanhojen, jopa sota-ajalta peräisin olevien viisumihakemusten hävittäminen, vaikka tietoa onkin jäänyt kortistoihin ja luetteloihin. Saman tien menivät Suomen kansalaisten ulkomailta tehdyt passihaemukset, joilla myös olisi ollut tutkimusarvoa.

Hauska esimerkki seulontapäätöksen ja elävän elämän ristiriidasta tapahtui aikoinaan Vaasassa. Valtionarkiston päätöksen mukaan lääninhallitukseen jätetyt passihaemukset hävitetään. Edeltäjäni maakuntaarkistossa oli poistanut ne, mutta paikallinen museo oli pitänyt niitä arvokkaina ja ottanut haltuunsa. 1970-luvun alussa hakemukset löytyivät museon vintiltä, ja nyt museo halusi päästä niistä eroon. Ne palautettiin maakunta-arkistoon, missä todettiin, että nämä pitää hävittää. Kävi sääli noita Amerikkaan menijöiden raapustuksia, joissa oli vielä valokuvatkin. Ennen hävittämistä tiedot kerättiin kortistoksi, johon otettiin myös valokuvat. Olen myöhemmin kuullut, että tämä kortisto kuuluu maakunta-arkiston käytetyimpiin aineistoihin.

Toinen – vaikeampi – kysymys on, miten saada virallisiin asiakirjoihin painavaa sisältöä.

Digitaalinen asiakirja on uutuus ja kaik-